

La lenta recuperació identitària d'Oriola

Des de l'arribada de la democràcia i la implantació d'una tímida política lingüística al País Valencià, la ciutat d'Oriola i la comarca del Baix Segura en general han estat un terreny molt hostil socialment i política amb la llengua i la identitat. I això que, durant segles, el català fou allí una llengua ben viva. Els darrers anys, tanmateix, Oriola viu una evolució positiva: l'antiga animadversió és substituïda per una visió molt més constructiva. L'arribada d'un govern progressista a la ciutat, que publica llibres i materials en català sobre la identitat perduda, el requisit lingüístic en l'administració, el treball dels docents i la superació de vells prejudicis, van donant petits però insospitats fruits.

Un dels racons típics d'Oriola, la plaça de la Salut, amb les característiques palmeres. A baix, el mapa de situació d'Oriola dins del País Valencià, a la comarca del Baix Segura, en el límit amb la regió de Múrcia

Som a l'IES Thader d'Oriola, a la perifèria d'aquesta bonica ciutat de 90.000 habitants i escaig, un matí de febrer bastant fred però temperat per un sol enèrgic. A l'entrada del centre, una pancarta en castellà exigeix una promesa ampliació. Avui, en el Thader, uns alumnes d'ESO tenen una activitat especial: l'autor de la novel·la en català que han llegit, el visita. Amparo Arcos i Marta Borràs, les professores de valencià, naturals d'Alginet i Cullera, respectivament, estan expectants, com els seus alumnes. Els xiquets i les xiquetes fan un bon grapat de preguntes en un valencià vacil·lant però bastant correcte. Sols quan volen plantejar una qüestió

complexa, es passen al castellà. Acabada la xerrada, les professores tornen les claus de l'aula. Es dirigeixen al bidell en valencià. A la sala de professors també se sent parlar en la llengua del país entre el professorat foraster.

L'escriptor, que havia acceptat la xerrada amb una mica de prevenció, no es troba, ni de bon tros, l'ambient hostil d'unes altres èpoques. Ben al contrari: l'ambient és cordial i constructiu, amb la literatura com a protagonista. Les coses, de fet, han canviat bastant en els darrers anys. I com del cel a la terra en comparació dels anys 80 i 90, quan hi havia associacions de "castellanohablantes" i es muntaven campanyes amb el metafòric lema "Que no te pisen la lengua", reacció a la tímida normalització lingüística del govern socialista de Joan Lerma. La mare de l'ex-alcaldesa del PP, Mònica Lorente, és una de les promotores.

Anys de ferro per als professors de valencià que eren destinats a Oriola i el Baix Segura i que es trobaven un alumnat refractari, uns pares hostils i unes direccions als centres indiferents, en el millor dels casos. D'un temps ençà, el canvi de percepció ha estat important. El requisit lingüístic en l'administració ha ajudat al fet que les famílies atorguen utilitat a l'ensenyament en valencià i les sol·licituds d'exempció de la matèria es mantenen –amb matisos, com ara veurem– en uns nivells raonables. Un canvi de percepció que explica l'èxit d'iniciatives com ara L'Aula de Conversa Antoni Almunia, posada en marxa fa dos anys en la Biblioteca Maria Moliner. Un servei que, fins i tot, té llista d'espera.

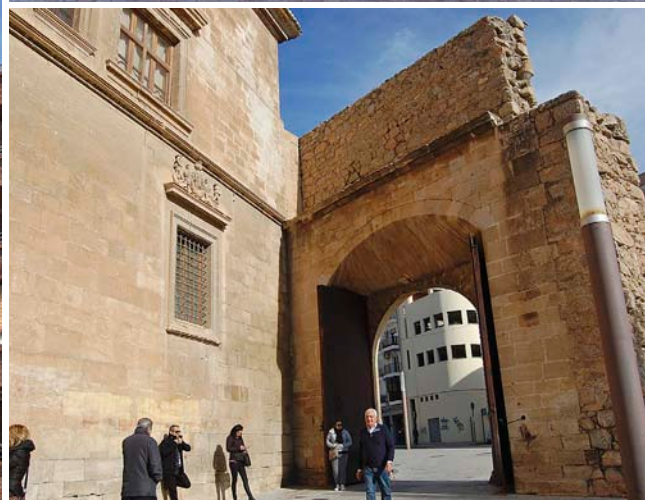
Institucionalment, a més, la llengua ha guanyat petits espais inèdits fins ara, la qual cosa té a veure amb l'arribada a l'Ajuntament d'Oriola, l'any 2011, d'un govern progressista fruit de la pèrdua de la majoria absoluta del PP i de la coalició entre Els Verds, PSPV-PSOE i una agrupació liberal local. Aquest nou govern s'ha mostrat sensible amb la qüestió lingüística i identitària: l'any passat, en col·laboració amb l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i la Universitat d'Alacant, la regidoria de cultura impulsava la publicació del primer llibre en català, el volum *Llengua i identitat a Oriola en l'època foral*, un estudi a càrrec dels professors Antoni Mas, Jesús Millán i Brauli Montoya. En agenda, a més, l'edició d'una guia, "Ori-

ola, referent de la cultura valenciana. Un recorregut pel nucli històric", feta per l'aula de conversa en col·laboració amb la Universitat d'Alacant i que lliga el patrimoni de la ciutat amb la perduda identitat catalana de la ciutat. Segons explicava a EL TEMPS Amparo Pomares, coordinadora de l'àrea de cultura de l'ajuntament, la idea es oferir visites culturals "amb la base del valencià" a instituts i col·lectius culturals d'arreu del País Valencià. Pel recorregut ja s'ha interessat una associació tan significativa com El Tempir d'Elx. Altrament, el pròleg de la guia s'ha encomanat al president del Consell Valencià de Cultura, Santiago Grisolia, deixeble del científic Severo Ochoa, amb orígens oriolans, en un intent de solemnitzar la publicació.

També s'ha presentat el conte il·lustrat *El pardal Oriol*, realitzat per Maria Jesús Francès i editat en col·laboració amb la Diputació de València. El conte està dedicat a l'oriol, l'emblemàtic ocell que corona la senyera d'Oriola, conservada en l'ajuntament. Tot just una denominació que revela les inequívokes arrels catalanes de la ciutat.

Nosaltres els oriolans. Seria molt estrany, a més, que no existiren aquestes petges. Si més no, des del moment que el rei Jaume I repobla les terres de Múrcia i el sud del País Valencià amb catalans, a l'entorn del 1325, fins que la llengua va desapareixent gradualment, al segle XVIII, transcorren quatre segles d'un ús molt estès del català entre la població i les institucions.

Una de les raons de la fidelitat a la llengua dels oriolans durant aquells segles cal buscar-la en la rivalitat amb Múrcia i l'adscripció de la ciutat al Regne de València arran de la sentència arbitral de Torrellas, el 1304, que posa fi a una disputa entre les corones castellana i catalano-aragonesa. Com explica el professor Antoni Mas en el llibre referit adés sobre la identitat, "determinades característiques d'Oriola, que sorgeixen durant els segles XIV, XV i XVI, generen l'aparició d'una identitat nacional concreta que servirà per oposar-se a la dels seus veïns castellans". "Cal tenir en compte que la capital del Segura era una població fronterera amb el regne de Castella separada de Múrcia per tan sols 20 quilòmetres, ciutat amb la qual compartia riu, i, encara que formava ja part

A l'esquerra, monòlit de la senyera de l'oriol, amb uns versos en català al-lusius a la reconquesta. A la dreta, a dalt, mural d'Alfonso Ortuno sobre l'entrada de Jaume I. Baix, fragment de l'antiga muralla.

del Regne de València, eclesiàsticament pertanyia al bisbat de Cartagena”.

Oriola lluita durant anys per trencar aquesta dependència eclesiàstica, un dels molts conflictes amb la capital veïna que “es van traduir en la necessitat de reafirmar la consciència nacional d’ambdues parts”, apunta Mas. Lògicament, un dels instruments d’autoafirmació és la llengua, quasi sempre caracteritzada com a “català” fins i tot quan a la resta del País Valencià ja s’havia generalitzat l’accepció “llengua valenciana”. En tot cas, la diferent adscripció lingüística era un dels arguments adduïts des d’Oriola per la creació d’un bisbat a la ciutat. L’actual capital de la Vega Baixa, fins i tot, es distingeix per una sorprenent fidelitat institucional a la llengua a les acaballes del segle XV i principis del XVI, quan a València ja s’estan donant els primers passos per la substitució lingüística. A Oriola, per contra, els estudiosos consi-

deren que existeix en aquells anys una forta socialització de la llengua basant-se en la documentació escrita disponible [vegeu quadre cronològic].

Amb tot, l’evolució històrica matisa algunes d’aquelles condicions de fidelitat identitària i lingüística. La unió dinàstica entre Isabel i Ferran dilueix les diferències polítiques amb Múrcia. I l’aferrissada rivalitat amb aquesta ciutat va esvaint-se amb la creació, cap a la meitat del segle XVI, del desitjat bisbat d’Oriola. La progressiva castellanització oriolana al llarg d’aquella centúria també és un factor que cal considerar, una introducció del castellà que té a veure amb fets com ara l’expulsió dels moriscos i el repoblament al Baix Segura amb gent provinent de Múrcia. De forma molt resumida, Antoni Mas, citant J.A. Barrio, conclou que hi ha un primer canvi en la consciència nacional dels oriolans: d’una identitat catalana es

passa a una de valenciana pels efectes de la guerra civil a Catalunya (1462-1472) i les revoltes de les Germanies del segle XVI. “I, molt possiblement, d’aquest sentiment nacional valencià es passaria a l’actual més identificat amb l’espanyol a partir de la segona meitat del segle XVII, un sentiment que aniria acompanyat de la desaparició definitiva del català i l’ús majoritari del castellà pels oriolans”, completa. Comptat i debatut, quan arriba el decret de Nova Planta, el 1707, els daus ja estan llançats i la sort de la llengua catalana a Oriola i el seu àmbit d’influència, decidits. “De la mateixa manera que el canvi de llengua institucional que s’estableix a partir de 1707 (...) no implicarà cap retrocés en l’ús col·loquial de la llengua catalana entre els valencians, tampoc a Oriola la famosa ordre de Felip V modificarà la tendència recessiva del català que ja s’havia iniciat, com a mínim, des de la

Antic saló de plenaris de l'ajuntament d'Oriola, on hi ha la senyera coronada amb l'oriol.

El català a la ciutat d'Oriola

■ 1325

Ramon Muntaner deixa constància a la seua *Crònica* de la repoblació amb catalans del sud del País Valencià i Múrcia.

■ 1415

Primera referència trobada de la necessitat de traduir la correspondència entre Múrcia i Oriola. Arranquen les diferències lingüístiques.

■ 1491

El municipi d'Oriola es queixa per carta del tracte rebut pels oriolans en el bisbat de Múrcia a causa de l'idioma. La parla catalana d'Oriola és un dels arguments per aconseguir la segregació de la

diòcesi castellana de Cartagena.

■ 1564

L'historiador Martí de Viciano es refereix així als usos lingüístics: "En Orihuela e su tierra siempre se ha guardado

la lengua catalana porque en tiempo de la conquista se pobló la tierra mas de catalanes que de otras nasciones, de los quales heredaron lengua, corazón, manos y obras".

■ 1599

Les autoritats d'Oriola, Callosa, Almoradí i Guardamar bescanvien correspondència en català. En el primer terç del XVI es mantindrà així.

mitjanja del segle anterior", argumenta el professor de la Universitat d'Alacant Brauli Montoya.

Les petges en la toponímia rural i urbana d'Oriola (Monserrate, Adoberías, Pámies, Jinjoleros, Pedrera, Escorrata, Menadores, etcètera), en el patrimoni (la ciutat conserva multitud de quadribarrades esparses per diferents monuments) i, és clar, la documentació arrellegada pels estudiosos, són mostres d'un passat identitari i lingüístic que la immensa majoria dels oriolans ignorava.

Oriola, referent cultural. "El meu cas no és representatiu, les meues són unes circumstàncies molt especials", adverteix l'oriolà Jesús Millán, historiador, professor de la Universitat de València. Ell és un dels estudiosos que ha participat en el llibre sobre llengua i identitat a Oriola, ha participat també en la confecció de la futura guia i en la posada

en marxa de l'Aula de Conversa Antoni Almunia, de la qual és voluntari. "Vaig començar a estudiar a Alacant i em vaig interessar per la llengua i per parlar-la. Sabia que el passat lingüístic d'Oriola era catalanoparlant i m'interessava el tema del desplaçament lingüístic", relata.

Millán apunta que als anys 80 ja hi hagué algun intent de recuperar una certa presència del català a Oriola, amb una campanya Carles Salvador el 1984. Després, vingué una lenta i progressiva presència de la llengua en el sistema educatiu i, darrerament, iniciatives com la del llibre, a la presentació del qual acudiren unes 200 persones, una xifra ben eloqüent de l'interès suscitat a la capital del Baix Segura per un llibre editat en català, fins fa poc termes antitètics. "Vull pensar que estan caient alguns murs i que la gent s'està acostumant a una Espanya lingüísticament plural. S'ha difós que la ciutat tenia un passat lingüístic en

■ 1638

El síndic municipal de València fa aquesta anotació al *Manual de Consells* referida a les commemoracions de la conquesta de la capital: "Y sermonà lo sermó de la conquista de la present ciutat, en

lengua valenciana, lo señor don Juan Batiste Garcia de Artés, bisbe de Oriola".

■ 1639

Es trenca l'ús sistemàtic del català a Oriola en les comunicacions oficials. L'historiador Jesús Millán suggereix que a causa de l'augment de la població immigrada, castellanoparlant.

■ 1677

Els cartells amb els preus autoritzats a la plaça i les posades són encara en català, cosa que suggereix, segons Millán, que "l'extinció del català com a llengua viva entre el poble degué ser un fenomen més lent i gradual d'allò que hauria fet suposar la documentació manuscrita".

■ 1684

Darrera frase oral documentada en català, segons les darreres investigacions de l'estudiós Brauli Montoya. Pertany a un jove d'uns 20 anys.

■ 1707

Darrera acta municipal oriolana en català, dos mesos després de l'abolició dels Furs.

■ 1782

A la parròquia de Santes Justes encara es reparteixen algunes nadales en català.

català i voldria creure que darrere hi ha la consciència que és un valor important per a la ciutat, un recurs de cara al futur per atraure l'atenció de l'opinió pública i de les institucions". "Oriola hauria de ser un referent cultural i històric al nivell de Xàtiva o Morella, un lloc de la memòria. La ciutat necessita molt d'això, entrar en un nivell de civilització i normalitat", assenyala Millán abans d'advertir que tots aquests esforços de normalització "s'han de fer gradualment, amb tranquil·litat, sense generar cap mena de conflicte que provoqe passes enrere".

Brauli Montoya, natural de Novelda (Vinalopó Mitjà), també participa en iniciatives de recuperació lingüística a Oriola o Elda, ciutat pertanyent a la seua comarca però de parla castellana. Ens rep en una biblioteca que acull l'aula de conversa d'Elda, una iniciativa bessona a la de la ciutat del Segura. "El que pretenem és que es pugui produir una convi-

vència lingüística al País Valencià. Si els oriolans es veuen no com a castellans, sinó com a valencians, aleshores poden arribar a sentir que el català és la seua segona llengua. I això pot contribuir a actituds més positives i que s'instal·len línies educatives que no siguen vistes com un element exogen, sinó com una llengua pròpia”.

Montoya admet que amb les anteriors autoritats oriolanes “no es podia parlar d'aquests temes, però quan va entrar Anna Mas en la regidoria de Cultura, ens posàrem a la feina. I per exemple, l'aula de conversa ha estat un èxit, molt més que a Elda”, diu, abans d'elogiar el paper jugat per oriolans parlants en valencià com ara Jesús Millán (“és un factòtum a Oriola, li fan molt de cas”, diu amb admiració) o Ximo Lacal, voluntari lingüístic. “Si és possible que aquestes coses les faça gent del poble, és millor, perquè serveix per demostrar que no costa tant aprendre i parlar la llengua”.

Trobem Anna Mas a l'IES Thader, on fa classes de filosofia. Aquesta dona, nascuda a Gandia, fa un quart de segle que resideix a Oriola, on va anar a parar per motius familiars. “Quan hi vaig arribar, hi havia al Palmerar una pancarta de l'associació de ‘castellano-hablantes’, un grup de dretes que feia campanya en contra del valencià. Era una reacció política ben organitzada perquè el valencià era el referent de l'esquerra. Això ha anat calmant-se amb el temps”, recorda aquesta professora, impulsora durant el seu pas per la regidoria de Cultura d'iniciatives com la del llibre sobre la identitat. “La publicació del volum va ser una cosa boníssima. A la presentació hi havia totes les forces vives de la ciutat i es van dir coses molt ben dites: ací, qui no defensa el valencià, és perquè no sap quins són els seus orígens”.

Respecte a l'aprenentatge del català a ciutats com Oriola, Mas pensa que “en general no es va fer bé la política lingüística. L'any 1994 el professorat que havia de traure's el grau mitjà ho trobà molt difícil, i la reacció fou molt dolenta. No té sentit que en una comunitat bilingüe el català no siga obligatori per a tothom, però ho has de fer fàcil, facilitar-ho a la gent, perquè els costava i els costa molt. Per això l'èxit de l'aula de conversa”, inaugura el 2013 aprofitant la inauguració de

A l'esquerra, els voluntaris lingüístics Enrién, Alicia i Ximo. Baix, Brauli Montoya. A la seua dreta,

la nova biblioteca María Moliner en un dels molts edificis històrics d'Oriola.

“L'exempció és una trampa”. A la Biblioteca Maria Moliner, retolada, per cert, en valencià i castellà, ens trobem amb tres dels seus voluntaris: l'oriolà Ximo Lacal, el coordinador de l'aula, que parla un català perfecte, fruit de la seua criança a Callosa d'En Sarrià i a l'interès per la llengua, i dues professores de valencià destinades a la ciutat del Segura, Enrién Sebastián, nascuda a València i amb dues dècades de docència a Oriola, i Alicia Boluda, d'Olleria, arribada fa quatre anys. Per als tres, la bona demanda de l'aula els ha servit de motivació per continuar en una activitat de voluntariat lingüístic que suposa renunciar a una part del seu temps lliure. El diagnòstic compartit és que, els darrers temps, la visió del català a la ciutat ha millorat substancialment. “Ací no hi ha el blaverisme que pots trobar a València”, apunta Enrién. “Quan vaig arribar, fa quatre anys, estava espantada, em pensava que seria molt més greu del que en realitat és”, afegeix Alicia. “Fa 19 anys, quan vaig arribar jo, era molt dur”, intervén de nou Enrién, “no era qüestió d'alumnes, era un tema generalitzat. Et podies veure al tauló d'anuncis del

centre una arreplegada de signatures perquè l'informatiu de Canal 9 era sols en valencià. O fer escrits perquè la nòmina arribara únicament en castellà, no en bilingüe”. “Fer classe de valencià era estar en l'oblit, no venien les editorials a visitar-me, em sentia desterrada”, recorda. “Quan vaig començar a donar classe, un company de l'STE-PV em va dir: prepara't per a rebre totes les hòsties que vindran”, rememora Lacal.

Hi havia “valencianofòbia”, un sentiment tal vegada provocat per una identitat que als darrers temps no ha estat massa clara. “És el problema dels pobles fronterers, ni són murcians del tot ni valencians de tot”, argumenten. Això ha evolucionat? “Sí”, responen a l'uníson. “Al meu institut m'expressen en valencià amb els companys, normalment. No hi he detectat especial rebuig”, assegura Alicia. “S'ha notat molt l'arribada d'interins no sols de valencià i que parlen en la nostra llengua. Gent d'Elx, de Crevillent... Abans, els instituts estaven pràcticament tancats i sols arribaven els rars de valencià”. “El fet que hi haja professors d'altres assignatures que parlen en valencià provoca un efecte curiós en els alumnes, encara els sorprèn”, diu Alicia. “A l'ESO, tret d'un parell d'alumnes acèrrims, que no volen saber

la regidora Rosa Martínez, amb un mural amb l'oriol i la quadribarrada a l'esquena. I monument amb la quadribarrada a l'escut.

“S’ha notat molt l’arribada d’interins, no sols de valencià que parlen la nostra llengua, provoca curiositat”

res del valencià, la resta s’ho miren com una matèria més. Per sort”.

Un altre tema és el de l'exempció de la matèria de valencià, una possibilitat que es dona en els municipis de predomini lingüístic castellà i que, segons els docents consultats, a la ciutat d'Oriola és poc significativa a infantil i ESO, tenint en compte la realitat sociolingüística de la ciutat, però es dispara en Batxillerat, quan la proximitat de l'examen de selectiu fa que els alumnes solten llast i matèries. “L'exempció és una trampa, els alumnes interpreten coses que no contempla la llei”, critica Alícia. El text legislatiu no ho especifica, per exemple, però els alumnes que escullen aquesta opció han de romandre a la classe. Fins i tot es pot donar el cas que l'exempció no siga concedida per la Conselleria, la qual cosa provoca que alguns alumnes es troben que han de fer l'assignatura i aprovar-la després de mesos de tractar d'ignorar-la. La cosa òptima, consideren, és que no existira aquesta opció,

malgrat que les xifres van baixant: segons dades arreglades per la pedagoga Tudi Torró, a la zona castellanoparlant d'Alacant (Baix Segura, Alt Vinalopó i Vinalopó Mitjà), l'exempció se situava en el curs 1998-1999 en el 66,45%. El 2004-2005 tan sols era del 24,22%. Amb alguna fluctuació, aquesta podria haver estat l'evolució en cursos següents.

Respecte a l'experiència concreta a l'aula de conversa, tots tres són conscients que els alumnes van allà per necessitats de formació, no per convicció, tot i que també hi ha casos cridaners i engrescadors. “Aquesta zona és tan peculiar que et pots trobar una dona de 60 anys a la qual son pare li llegia de molt petita el *Tirant lo Blanc* i que trobava a faltar escoltar el valencià”, diu Enrién.

“El rebuig ha estat per la imposició”. Al consistori d'Oriola, l'activitat és frenètica. L'actual regidora de Cultura, Rosa Martínez, oriolana i castellanoparlant, ens rep a les petites dependències

de la seua àrea. “L'objectiu de mirar per la cultura i el patrimoni sempre ha estat present, amb Anna Mas i Antonia Moreno, les meues predecessores, i ara també”, explica Martínez, que es mostra molt satisfeta d'iniciatives com l'edició de publicacions en català, l'aula de conversa o la retolació de la biblioteca que l'acull en català i castellà. “Conèixer la història ajuda molt, ens fa sentir-nos més orgullosos de ser oriolans, i tot això s'ha de posar en valor”, argumenta la regidora. “Fa temps hi havia un moviment frenètic en contra del valencià. Crec que hi va influir molt el fet que la gent es presentara a les oposicions i es quedara fora pel nivell tan alt que es demanava. El rebuig va ser per la imposició”, continua la regidora, que té un punt de vista diferent sobre l'exempció, un sistema que “ha ajudat que la gent escollira el valencià lliurement i després s'adonara que era beneficiós. La demostració és que hi ha pocs xiquets exempts i l'actitud envers el valencià és boníssima”. “Sempre que no s'impose”, reitera, “és enriquidor. És una llengua molt propera a nosaltres i, a més, tenim en la nostra parla moltes paraules i girs. El valencià està molt normalitzat a la nostra ciutat”, conclou la regidora.

Xavier Aliaga